

ЛЮДМІЛА СІЛЬНОВА (Мінск)

**АД ПРЫВАТНАГА ДЗЁННІКА
ДА КНІГІ НАЦЫЯНАЛЬнай БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ:
ПА СТАРОНКАХ «ВИЛЕНСКОГО КАЛЕНДАРЯ»**

Месца календара ў любой культуры цяжка пераацаніць. Гэта не проста адна са спроб арганізацыі часу, вызначэння меры, расстаноўкі межаў і г.д. Усе культуры свету ставілі вынаходніцтва календара ў першачарговую заслугу сваім багам і культурным героям. Гэта спрыяла ператварэнню хаосу ў космас, арганізацыі грамадскага жыцця і ўрэшце рэшт «захопу» і «акультурванню» топасу (прасторы).

У кнігасховішчы адзела беларускай літаратуры Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі з даўніх часоў, раскіданая па розных паліцах і ярусах, захоўваецца амаль поўная калекцыя «Віленских календарей». Яны выдаваліся калісьці ў горадзе Вільні (цяпер Вільнюс, сталіца Літвы) у 1883–1912 гг. Згодна з бібліяграфічным указальнікам А. Сакольчыка¹, апошні «Віленский календарь» выйшаў у 1912 г. на год 1912-ы (ужо як бясплатны дадатак да часопіса «Народное образование в Виленском учебном округе»). Мова гэтага календара ад першай да апошняй кніжкі была руская, што было прадиктавана асноўнымі мэтамі выдаўцоў, а таксама дзяржаўнай палітыкай тагачаснай Расійскай імперыі, у склад якой уваходзіла Віленшчына.

Перадгісторыя з'яўлення названага календара выкладзена А. Мілавідавым у працы «Рускі каляндар у Паўночна-Заходнім краі: 1883–1908 (да 25-годдзя «Віленскага календара»)», надрукаванай у чарговай кніжцы календара-«імянінніка» ў 1908 г.

У 1883 г. выкладчыкі 1-й Віленскай гімназіі пад уплывам новых павеваў, звязаных з нацыянальнай палітыкай імператара Аляксандра III, звярнуліся да папярэдняга Віленскага вучэбнага акругі Н. Сергіеўскага з прапановай выдаваць пад рэдакцыяй свайго дырэктара гімназіі Я. Балвановіча «Віленский календарь», змяшчаючы ў ім, акрамя каляндарных звестак, «тлумачэнне больш важных святаў праваслаўнай царквы агульных і мясцовых, а таксама артыкулы мясцовага характару».

Мэтай выдання было «выдаліць з асяроддзя народа польскія календары, па

¹ Сокольчик А. Дооктябрьская книга на русском языке о Белоруссии. Минск, 1976.

свайму складу і мэце шкодныя рускім інтарэсам, якія пачалі ў апошні час з'яўляцца ў краі, і даць дакладныя правільныя звесткі, якія адпавядаюць інтарэсам».

Першая кніжка «Виленского календаря» на 1884 г. утрымлівала веды з пасхаліі і астраноміі, святцы праваслаўныя і каталіцкія, даведачныя паштовыя, камерцыйныя і юрыдычныя звесткі, паведамленні пра Царскі дом, артыкулы пра старажытную гісторыю края з малюнкамі археалагічных знаходак, некралогі, прысвечаныя вядомым духоўным і свецкім дзеячам, і г.д. З такім зместам календар адразу заваяваў сімпатыі публікі. Разлічаны ён быў на «чытача сярэдняга развіцця», аднак кола чытачоў (ці, як мы сёння сказалі б – карыстальнікаў) было значна шырэйшае.

На працягу ўсіх гадоў выдання ў «Виленского календаря» ў XIX ст. не было сур'ёзных канкурэнтаў, за выключэннем «Календаря Северо-Западного края», але ён выходзіў усяго толькі два гады (1888 і 1889). У XX ст. у жыхароў Віленшчыны выбар пашырыўся ў сувязі з інтэнсіфікацыяй кнігавыдавецкай справы ў Расійскай імперыі і свеце ў цэлым і з актывізацыяй працэсаў нацыянальнай самаідэнтыфікацыі жыхароў «краёў» і «ускраін».

На старонках тых экзэмпляраў «Виленского календаря», якія захоўваюцца ў аддзеле беларускай літаратуры НББ, намі выяўлены і апісаны дароўныя надпісы, роспісы былых уладальнікаў, пячаткі асабістых бібліятэк, бібліятэк дзяржаўных устаноў і інстытутаў, вучылішчаў, а таксама імяныя пячаткі пераплётчыка.

Сярод найбольш цікавых – дароўны надпіс пана Мікалая Юніцкага Антаніне Мікалаеўне і Васілю Пятровічу Спаскім, зроблены 26 снежня 1887 г. Красамоўныя ўладальніцкія паметы вядомых гісторыкаў Платона Жуковіча, Усевалада Ігнатоўскага (на беларускай мове), Аляксея Сапунова. На «Виленском календаре» на 1903 г. стаіць пячатка выдатнага мінскага бібліяфіла: «Библиотека Сергея Петровича Зубакина»; а на календары на 1898 г. тытульны аркуш адзначаны пячаткай: «Александр Иванович Миловидов».

Асобна трэба сказаць пра наступную знаходку. На форзацы «Виленского календаря» на 1897 г. справа ўнізе на цісненай выяве кароны з двухгаловым арлом, можна прачытаць вялікія, цісненыя без выкарыстання фарбы словы «Князя Паскевича». Цікава, што далей на тытульным аркушы стаіць пячатка бібліятэкі Мінскага рэальнага вучылішча.

На некаторых экзэмплярах стаіць імянная пячатка віленскага пераплётчыка Моўшы Бавера (з выявай пераплётнага прэса).

З пячатак і штампаў бібліятэк розных устаноў і таварыстваў варта назваць такія: «Канцелярия Слуцкой гимназии», «Библиотека Белорусского вольно-экономического общества», «Библиотека ЦК КП(б) Белоруссии», «Библиотека Московской духовной академии», «Беларускі Дзяржаўны музей», а таксама некалькі пячатак на польскай і літоўскай мовах. Раз-пораз пячаткі «перакрываюць» адна адну, ствараючы ілюзію праходжання кнігі па канвеернай

стужцы часу міма строгіх суддзяў ці кантралёраў са штампамі («Проверено. 1937»).

Акрамя названых правененцый маюцца на «Виленских календарях» і іншыя аўтографы часу. Гэта дзённікавыя запісы прыватнага характару на ўшытых чыстых аркушах паперы паміж старонкамі «Святцев православной церкви» (каляндар на 1888 г.), напрыклад: «29 января Тоня поехала в Питер...» у дарэвалюцыйным правапісе. (Пра аўтара гэтых некалькіх аркушаў мы можам толькі здагадацца). Гэта і штодзённыя назіранні былога ўладальніка за надвор'ем з адзнакамі на палях сінім і чырвоным алоўкамі (каляндар на 1884 г.). Паміж старонкамі календара на 1896 г. было знойдзена запоўненае паштовае паведамленне з Віцебскай губерні. Да «Виленского календаря» на 1905 г. падклеена ў шмат разоў складзеная актуальная тады карта Паўднёвай Манчжурый.

У выніку ўсе згаданыя календары набылі афіцыйную прاپіску ў кнігасховішчы Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Не толькі па расстанавачных шыфрах – па сваім цяперашнім знешнім выглядзе яны розныя: у сціпрых цёмных кардонных пераплётах і ў каляровых (зялёных, сініх, чырвоных), яркіх, з залатымі літарамі.

На жаль, названы раней бібліяграфічны ўказальнік А. Сакольчыка ўжо не адлюстроўвае сучасную карціну наяўнасці рэдкіх дарэвалюцыйных кніг у НББ. Цяпер «Віленскіх календарэй» тут на пяць гадоў больш, чым пазначана складальнікам. Кнігі рухаюцца ў сучасных інфармацыйных плынях, быццам спяшаюцца на сустрэчу з будучыняй.

ЛОРА ДОЎНАР (Мінск)

ТЫПАЛОГІЯ КНІГАВЫДАВЕЦКІХ СУВЯЗЕЙ МІНСКА З ВІЛЬНЯЙ, ВАРШАВАЙ І ПЕЦЯРБУРГАМ (1795–1917)

Шматнацыянальныя кнігавыдавецкія тэндэнцыі, якія развіваліся ў Мінску ў 1795–1917 гг., з пункту гледжання сённяшняга дня, мы можам у цэлым разглядаць як складнікі гісторыі беларускай кніжнай культуры, як спецыфіку яе развіцця. Правамернасць вылучэння менавіта міжрэгіянальных кнігавыдавецкіх сувязей пацвярджаецца даследаваннем кнігавыдавецкіх сувязей Мінска з Вільняй, Варшавай, Пецярбургам. У сваю чаргу ў кнігавыдавецкіх сувязях паміж рэгіёнамі прасочваюцца і вылучаюцца менавіта нацыянальныя кнігавыдавецкія сувязі, звязаныя з пэўнымі нацыянальнымі групамі дадзеных